

Environmental security requirements in the third millennium with emphasis on human, organization and society

Alireza mazidi^{1*}, gholamreza talghani²

Abstract

In the third millennium, security has undergone important changes. human is active as the main pillar in organizations and plays a central role in society. In the third millennium, one of the important issues is the environmental challenge. In this research, it has been discussed with the subject of human, organization and society. Also, the relationship between security and environmental issues was investigated and explained. The current research is descriptive and analytical in terms of its fundamental purpose. The method of collecting information is done using the documentary method and using the content analysis method.

Keywords: Security, environmental security, human and environment, Organization and environment, Community and environment

---

1 - professor Assistant , Department of Management, Aliabad Katoul Branch, Islamic Azad University, Aliabad Katoul, Iran (Corresponding Author)
Email: mazidi482003@yahoo.com

2 - Professor of public Administration, Tehran University, Tehran, Iran

الزامات امنیت زیست محیطی در هزاره سوم با تاکید بر انسان، سازمان و اجتماع

علیرضا مزیدی^{۱*}، غلامرضا طالقانی^۲

چکیده

در هزاره سوم مولفه، امنیت دستخوش تغییرات مهمی شده است. انسان به عنوان رکن اصلی در سازمان ها فعال بوده و در جامعه نقش محوری را ایفا می کند. در هزاره سوم یکی از مسائل مهم چالش زیست محیطی می باشد. در این پژوهش با موضوع، انسان، سازمان و اجتماع به آن پرداخته شده است. همچنین چگونگی رابطه ی امنیت با مسئله زیست محیطی بررسی و تبیین گردید. پژوهش حاضر از نظر نوع توصیفی و تحلیلی و از نظر هدف بنیادی می باشد. شیوه جمع آوری اطلاعات هم به روش اسنادی و با استفاده از روش تحلیل محتوا انجام گرفته است.

واژگان کلیدی: امنیت، امنیت زیست محیطی، انسان و محیط زیست، سازمان و محیط زیست، اجتماع و محیط زیست

۱- استادیار گروه مدیریت، واحد علی آباد کتول، دانشگاه آزاد اسلامی، علی آباد کتول، ایران (نویسنده مسئول) ایمیل : Email:mazidi482003@yahoo.com

۲- استادگروه مدیریت دولتی، دانشگاه تهران، تهران، ایران.

مقدمه

در دنیای پیچیده ی امروز زندگی می تواند شرایط خاص خود را داشته باشد. لذا انسان، سازمان ، و جوامع همواره با مشکلات زیادی از جمله آلودگی زیست محیطی روبرو هستند این مسئله می تواند پیامدهای امنیتی و مخربی را برای محیط زیست ایجاد نماید و عامل افزایش ناامنی و گسترش درگیری و همچنین این عامل می تواند مسئله اصلی توسعه زندگی شهری رشد جمعیت و مهاجرت باشد (مقصودی و همکاران ۱۳۹۹).

الزامات امنیت زیست محیطی در هزاره سوم به اندازه ای دارای اهمیت است که با توجه به تغییرات آب و هوایی، چالش های مهمی برای انسان سازمان و جوامع مورد بحث می باشد. بعنوان مثال از جمله ، برخوردهای قومی ، استرس های معنادار، آشوب ها و شورش هارا می توان مورد اشاره قرار داد (رضائی و همکاران ۱۳۹۷).

امنیت زیست محیطی می تواند عامل برنامه ریزی و توجه به انسان ،سازمان و اجتماع را به دنبال داشته باشد و کمک قابل ملاحظه ای برای امنیت زیست محیطی منظور گردد. با ظهور مشکلات زیست محیطی در مقیاس جهانی ، مثل گرما از اولین تلاش ها یی می تواند باشد که در جهت ایمن سازی در زندگی جوامع دچار به می گردند (برونلند، ۱۹۸۰).

سازمان ها و جوامع امروز همواره برای تهدیدات زیست محیطی باید دارای برنامه بوده و قابلیت مقابله با چالش ها و بحران ها بویژه چالش های اجتماعی را پیدا کنند (جلالی و همکاران ۱۳۹۹).

الزامات امنیت زیست محیطی، بر این باور است که (انسان سازمان و اجتماع) که پارادایم حاکم بر این سه بعدی می تواند هر کدام به تنهایی چالش آفرین بوده و بنیان های زیستی را به مخاطره بیاندازد. در نتیجه لزوم توجه دولت ها به این الزامات و ایجاد زمینه ها و بسترهای لازمی که از قبل هم پیش بینی شده بود ، از جمله پروتکل مونترال ۱۹۸۷، اجلاس زمین ۱۹۹۲، کنفرانس کیوتو ۱۹۹۹، کنفرانس ژوهانسبورگ ۲۰۰۲، کنفرانس بین المللی اقلیمی ۲۰۰۹، همچنین الزامات دیگر جهانی که برای مسائل زیست محیطی پیش بینی شده بود اشاره به حوزه زیست انسان سازمان و اجتماع نیز دارد (www.einiras.org).

با توجه به نکات گفته شده و جهت گیری مسئله مورد تحقیق ضرورت است که برای بررسی بین الزامات امنیت زیست محیطی با انسان سازمان و اجتماع را بررسی و الزام آن در هزاره سوم را در این پژوهش مورد بررسی قرار دهیم .

مبانی نظری و چارچوب تحقیق

امنیت

امنیت به معنای ایمن شدن، در امان بودن (معین، ۱۳۶۳). امنیت جوشیده از وجود ساختارها و فرایندهایی است که الزاماً در برابر هرگونه تهدیدچه داخلی و چه خارجی باید ابعاد آن مورد مطالعه قرار گیرد. تفسیرهای گوناگونی نسبت به این ابعاد وجود دارد که ترکیبی از ملت، دولت و سرزمین می تواند باشد (www.einiras.org).

در این زمینه گفتمان های مختلفی در یکصد سال گذشته پیرامون آن صورت گرفته است، اما اشکال توسعه پایدار، امنیت پایدار، رشد فرهنگی، توسعه اقتصادی، بر پایه تعریف امنیت همان کسب توانایی و قدرت گفتمانی می تواند باشد، که حاکمیت را در چهارچوب مرزهای ملی تعریف و بر این اساس معادلات امنیتی و رفع تهدیدات (داخلی و خارجی) را عینیت می تواند ببخشد (خلیلی، ۱۳۸۴).

امروزه بوم شناسی یا اکولوژی برآیند اندیشه زیست محیطی و نیاز شدید به درک استقلال و مناسبات مشترک موجودات زنده است (امیرنیا، ۱۳۶۴). انسان، سازمان و اجتماع بر همین اساس به دنبال درک این مهم می باشند (سلطانی، ۱۳۷۱).

نکته مهم و پر اهمیت این در مسئله در هزاره سوم بگونه ای است که ابعاد مختلف اجتماعی، اقتصادی و سیاسی ناشی از تعامل جامعه و محیط همانند حفاظت از منابع طبیعی و توسعه می تواند باشد (شکوهی، ۱۳۸۶). در این میان باید در نهایت به توصیف ابعاد فضایی تعامل میان انسان و طبیعت پرداخت و با رشد تکنولوژی و دانش بشری و همچنین تجربه انسان، هم سازمان ها و هم جوامع بشری بتوانند این چرخ را تنظیم و با ارتباط بین این سه بعد امنیت را ایجاد نمایند (پوراحمد، ۱۳۸۶).

امنیت زیست محیطی

امنیت زیست محیطی، واژه ای است که اندیشمندان برای اثبات پیوستگی میان شرایط زیست محیطی و تهدیدات امنیتی به کار می رود (یزدان پناه و همکاران ۱۳۸۸). تهدیدات زیست محیطی، بخصوص از میانه دهه ۱۹۸۰ تا ۱۹۹۰ رویکرد دولت ها عملگرایی و کوچک سازی دولت ها بوده و به عنوان چالش اساسی به صورت مستقیم و غیر مستقیم حاکمیت را دچار چالش و حتی برخورد های رودررو قرار داده است (الوانی و همکاران ۱۳۹۴).

امنیت زیست محیطی، شرایط موقعیت پویایی شناسی انسان و محیط است. اقدامات نظامی، بهسازی منابع کمیاب، تهدیدات زیست شناختی هم می تواند به بروز بی ثباتی و تضاد اجتماعی منجر شود. امنیت زیست محیطی از الزامات رفع نیازهای جامعه بشری نیز به شمار

می آید و امنیت زیست محیطی می تواند تهدیدات انسان پایه و برقرار کننده پیوند با مولفه های انسانی باشد (بارت^۱، ۱۹۹۷) با توجه به تغییرات سریع جهانی مباحث زیست محیطی سابقه طولانی در بررسی های مختلف به ویژه امنیتی ندارد، اما امروزه تغییرات جهانی هم دولتمردان را بر این داشت که به این مسئله برای حیات انسان، جامعه و نهادها تلاش کنند. انتظار این هست که این چرخه به طور نظام مند عمل نماید. بلحاظ اهمیت امنیت زیست محیطی خلاصه ای از توجه مهم رهبر انقلاب اسلامی حضرت آیت الله خامنه ای را در جدول شماره ۱ آورده می شود.

جدول ۱: فرمایشات رهبر معظم انقلاب اسلامی در خصوص امنیت زیست محیطی (فصلنامه امنیت ملی، سال نهم، شماره ۳۱، بهار ۱۳۸۹)

ردیف	مستندات	بعد
۱	ارتقا شاخص های سلامت هوا، امنیت غذا، محیط و بهداشت جسمی و روحی ۱۳۸۷، ۱۰، ۲۱	زیست محیطی
۲	نگاه به مسئله آب هوا، نگاه به مسئله گرد و غبار، نگاه به مسئله دوده نگاه به مسئله هوای سالم، نگاه به مسئله آب سالم، نگاه به مسئله جنگل ها، نگاه های اصلی است. این ها را در متن برنامه ها در مجاری همه برنامه های زندگی بگنجانند ۱۳۸۹/۱۲/۱۷	زیست محیطی
۳	حفظ حریم محیط زیست باید جزئی از فرهنگ عمومی بشود. ۱۳۹۳/۱۲/۱۷	زیست محیطی
۴	ازجهتی از همه مهم تر، فرهنگ سازی است، ..... مردم بدانند که اهمیت حفظ محیط زیست چقدر است ۱۳۹۳/۱۲/۱۷	زیست محیطی
۵	جرم انگاری تخریب محیط زیست..... بایستی تخریب محیط زیست جرم محسوب بشود. ۱۳۹۳/۱۲/۱۷	زیست محیطی
۶	بنابراین من روی مسئله محیط زیست تکیه میکنم مسئله منابع طبیعی بسیار مهم، منابع طبیعی ثروت های ملی اند ۱۳۸۹/۱۲/۱۷	زیست محیطی
۷	تخریب محیط زیست انسانی و منابع طبیعی، اوج تازه، و مخاطره انگیزی یافته است ۱۳۶۵/۶/۱۴	زیست محیطی

انسان و امنیت زیست محیطی

بوجود آمدن تغییرات اقلیمی و بروز مشکلات زیست محیطی چه در کوتاه مدت و چه در بلند مدت بشدت کره زمین را دچار تهدید نموده است. پوشش های انسانی در بهره مندی از سوخت ها و دست برد انسان حتی به جنگل ها و پوشش های گیاهی، یک به هم ریختگی در طبیعت را انسان به طبیعت در حال تحمیل است که امنیت زیست محیطی را دچار چالش اساسی نموده است. فعالیت انسان باعث شده است که میزان گازهای گلخانه ای افزایش یافته و چرخه اکوسیستم دچار چالش جدی می گردد. دخالت های انسان در حوزه های مختلف منجر به این شد که بخش هایی مثل صنایع، کشاورزی و منابع طبیعی افسار گسیخته مورد بهره برداری و رشد واقع گردد و انسان که خود باید امنیت خویش را تنظیم نمایند دیگر قادر نخواهد بود محیط زیست را که به سمت نابودی سوق پیدا می کند راجلو گیری نماید. موضوع امنیت انسانی از پارادایم های جدید است که برای امنیت انسان به عنوان مقوله ملی حتی در کره زمین به عنوان یک مبنا قرار می گیرد. لذا امنیت انسان و امنیت زیست محیطی را میتوان حیات زندگی انسان مد نظر قرار داد (بوتکین، ۱۳۸۵).

^۱- barett

جدول ۲: امنیت انسان (پاریس^۱، ۲۰۰۱)

تهدیدات		
غیر نظامی، زیست محیطی/اقتصادی	نظامی	مرجعیت امنیت
باز تعریف امنیت/زیست محیطی و اقتصادی	امنیت ملی	دولت
امنیت انسان(تهدیدات زیست محیطی و اقتصادی برای بقا جوامع	امنیت داخلی	جامعه/گروه ها /افراد

جامعه و امنیت زیست محیطی

جوامع امروز به خصوص در هزاره سوم دوچار تحولات بنیادی قرار گرفته است. رشد و آگاهی انسان ها بهره مندی از تکنولوژی و علوم ارتباطات و همچنین ایجاد فضای رقابت بین جوامع شکنندگی غیر محسوس را ایجاد نموده است. بشر امروزی علاوه بر زیاد خواهی که دارد توام به دنبال رفاه، آسایش و امنیت خود می باشد. اداره کنندگان جوامع با الهام از تئوری ها و نظریه های جامعه شناختی که ارائه شده است باید بتوانند جامعه را به سمتی هدایت و مدیریت نمایند که امنیت زیستی آن تامین و از همه مهمتر انسان در این جوامع به درستی به حیات خود ادامه دهد. آنچه باید جامعه را به لحاظ زیست محیطی ایمن نماید پیش بینی اقدامات و برنامه هایی است که اداره کنندگان جامعه به خصوص در ایران مد نظر قرار داده اند.

جدول ۳: الزامات قانونی حوزه زیست محیطی (قانون برنامه اول، دوم، سوم، چهارم، پنجم، ششم)

ردیف	سال برنامه	استناد قانونی	موضوع مورد پیش بینی در قانون
۱	برنامه اول توسعه ایران ۱۳۶۸-۱۳۶۸	تبصره ۱۳	پیشگیری از آلودگی ناشی از منابع آلوده کننده
۲	برنامه دوم توسعه ایران ۱۳۷۸-۱۳۷۴	بند و تبصره ۱۹	منطقی کردن مصرف انرژی و حفظ محیط زیست
		بند ۴ تبصره ۷۷	بهره برداری بهینه از منابع
		تبصره ۷۸	اجرای طرح های تامین آب و آبرسانی
۳	برنامه سوم توسعه ایران ۱۳۸۳-۱۳۷۹	تبصره ماده ۱۰۴	اقدام به آزاد سازی حریم دریا
		ماده ۱۰۵	ارزیابی کلیه پروژه های بزرگ تولیدی و خدماتی
		ماده ۱۲۱	منطقی کردن مصرف انرژی و حفاظت از محیط زیست
۴	برنامه چهارم توسعه ایران ۱۳۸۸-۱۳۸۴	ماده ۵۸	اجرای برنامه عمل بهره برداری از تنوع زیست محیطی
		ماده ۶۰	توانمند سازی ساختار های مرتبط با محیط زیست

^۱-paris

کاهش اعتبارات دولت در اجرای برنامه مدیریت سبز	ماده ۶۶		
توانمند سازی ساختار مدیریت منابع طبیعی	ماده ۱۴۷	برنامه پنجم توسعه ایران ۱۳۹۴ - ۱۳۹۰	۵
سازماندهی جنگل ها و حمایت از تولید دام	بند ج ماده ۱۴۸		
طرح جامع حمل و نقل کشور	بند ۲ ماده ۱۶۳		
حفاظت ، احیا و بهره برداری پایدار از محیط زیست	بند الف ماده ۱۸۷		
تدوین ضوابط و استاندارد های زیست محیطی	ماده ۱۸۸	برنامه ششم توسعه ایران ۱۴۰۰ - ۱۳۹۶	۶
ارتقای آگاهی های عمومی و دستیابی به توسعه پایدار	بند الف ماده ۱۸۹		
تامین سهم دولت ایران در پروژه های بین المللی	بند ث ماده ۳۸		

سازمان و امنیت زیست محیطی

سازمان مجموعه نظام مند است که با فعالیت خود به طور سیستمی در دستیابی به اهداف را فعالیت می نماید (رضائیان، علی، ۱۳۹۰).

سازمان ها اساساً در همه بخش های مختلف عموماً باید نقش واسط را بین انسان و اجتماع ایفای نمایند. اگر سازمان ها با اقدامات عملکردی خودشان در حوزه های مثل خدمات، صنعت و تولید نقش های زیست محیطی را درست عمل نمایند، به درستی می توان گفت: ۱- تحقق اصل ۵۰ قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران حفاظت از محیط زیست و تضمین بهره مندی درست و مستمر از محیط زیست و همسو با توسعه پایدار (قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران).

۲- پیشگیری و ممانعت از تخریب و آلودگی محیط زیست.

۳- حفاظت از تنوع زیستی کشور، وسعت بخشیدن به منابع طبیعی (هومر، ۱۹۹۴).

نظر گرفتن چرخه عملکردی سازمان ها و انجام حوزه های فعالیت زیست محیطی و بیان جایگاه قانون اساسی و اهداف عالی زیست محیطی مشخص می گردد که سازمان ها اگر در کنار تشکیلات خود، سازمانی تحت عنوان سازمان محیط زیست که فعالیت می کند جملگی کمک کنند این سازمان به درستی نقش خود را ایفا نموده و جامعه را در هزاره سوم در کبدرستی درک خواهد نمود و محیط زندگی سالم خواهیم داشت به شرطی که به وظایف اساسی سازمان محیط زیست که عبارتند از:

۱- مطالعه عوامل مخرب و آلاینده محیط زیست.

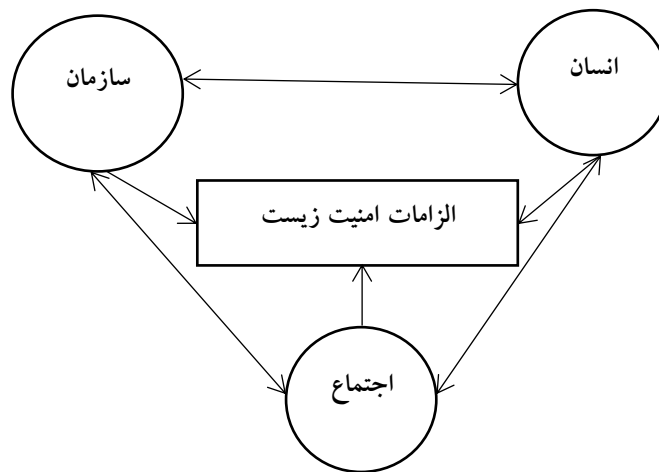
۲- به کارگیری فناوری های سازگار با محیط زیست و ارائه دستورالعمل صنعتی بزرگ کشاورزی سکونتگاه های انسانی.

۳- شناسایی و تعیین زیست گاه های بحرانی با ارزش زیست بومی بالا.

۴- گسترش همکاری های منطقه ای و بین المللی در زمینه محیط زیست.

- ۵- تهیه تدوین ضوابط و استانداردهای زیست محیطی برای مدیریت و بهره برداری از منابع آب، خاک، هوا، مدیریت پسماندها و زباله های شهری، روستایی، صنعتی، کشاورزی، کنترل دخالت در اکوسیستم ها برحسب ظرفیتهای طبیعی آنها.
- ۶- گسترش آگاهی های زیست محیطی.
- ۷- جمع آوری، نگهداری و نمایش گونه های گیاهی و جانوری از طریق ایجاد موزه ها و نمایشگاه های مختلف.
- ۸- اعمال نظارت و دخالت قانون برای پیشگیری و منع ورود آلاینده ها بر منابع زیست محیطی و الزامات آن که مورد توجه قرار گیرد.

چارچوب نظری تحقیق

شکل ۱: منبع: محققین

تبیین چارچوب نظری تحقیق به خوبی نشان داد که بین انسان سازمان و جامعه رابطه دوطرفه وجود دارد و اگر این چرخه به خوبی عمل نماید الزامات امنیت زیست محیطی را فراهم می نماید.

روش شناسی تحقیق

پژوهش حاضر با توجه به عنوان و موضوع مورد بررسی آن از لحاظ هدف بنیادی و روش انجام آن توصیفی و تحلیلی می باشد. شیوه جمع آوری اطلاعات مورد نیاز به روش اسنادی و با استفاده از تحلیل محتوا است. بدین ترتیب که اطلاعات اسنادی و کتابخانه‌ای از طریق مراجعه به کتب و اسناد بالادستی مثل قانون اساسی، قانون برنامه پنجساله، مجلات علمی و پژوهشی، وبگاه ها جمع آوری شده است.

نتیجه گیری و پیشنهادات

از آنجایی که در هزاره سوم مفاهیم راهبردی مثل امنیت ملی را نمی توان خلاصه نمود در حوزه نظامی با بررسی های مختلف می توان دریافت که در قرن حاضر چالش های مختلفی امکان دارد امنیت را به مخاطره بیندازد، از جمله چالش های سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و اجتماعی و بویژه زیست محیطی که قادر است شکاف قابل ملاحظه ای در حکمرانی ایجاد نماید و اثرات مهمی را برجا بگذارد.

الزامات این مسئله در این حوزه قابل تامل و بررسی می باشد که از جمله، انسان، سازمان و جامعه که با بررسی هر یک از ابعاد این الزام دریافتیم که اگر ارتباط بین انسان و محیط زیست همچنین سازمان و محیط زیست و اجتماع و محیط زیست شکافی ایجاد گردد یا اینکه نارسایی در حوزه وضع قوانین و در حوزه عملکردی همچنین حوزه نظارتی اگر بوجود آید، امنیت هر یک از سه بعد مورد بررسی دچار چالش شدید خواهد شد و جبران آن می تواند برای نظام سیاسی چالشزا باشد. از این جهت نیاز دیده شده که با این بررسی اداره کنندگان به پیشنهادات ذیل توجه لازم را نمایند.

۱- آگاهی بخشی با برنامه ریزی عمومی به اعضای جامعه و حتی پیش بینی در برنامه های درسی دانش آموزان و دانشجویان نسبت به مسئله اهمیت محیط زیست .

۲- آگاهی بخشی عمومی با برگزاری سخنرانی، همایش، برپایی نمایشگاه و کارگاه های آموزشی برای آحاد جامعه و به خصوص جامعه هدف نسبت به اهمیت مسائل زیست محیطی .

۳- عضویت در مجامع بین المللی و همراهی با سایر کشورها در جهت کمک به برقراری امنیت زیست محیطی.

۴- تلاش در جهت نشست های مشترک بین دولت ها به منظور بررسی چالش های محیط زیستی در راستای همفکری و تعامل و رفع مشکلات محیط زیست و اقلیم مورد نظر.

۵- لحاظ نمودن مسائل زیست محیطی در وظایف سازمان ها، رصد و پایش عملکردی سازمان هادر این حوزه.

۶- پیش بینی کردن پیوست زیست محیطی برای کلیه فعالیت ها و اقدامات سازمان ها و دستگاه های اجرایی.

۷- ایجاد کارگاه های محلی، ملی، منطقه ای و بین المللی به منظور تبادل نظر و همفکری در راستای مسائل زیست محیطی .

۸- برجسته نمودن چالش های آب و هوا، انرژی و منابع طبیعی در اندازه و مقیاس های مختلف برای سازمان ها و جامعه .

منابع

- امیدنیا، پرویز (۱۳۶۴)، اکولوژ علم محیط زیست، انتشارات جهاد دانشگاهی دانشگاه صنعتی اصفهان.
- افتخاری، اصغر و نصری، قدیر (۱۳۸۳)، روش و نظریه در امنیت پروژه ای، چاپ اول، انتشارات پژوهشکده مطالعات راهبردی.
- بهرام سلطانی، کامبیز (۱۳۷۱)، مجموعه مباحث و روشهای شهر سازی و محیط زیست، چاپ اول، انتشارات مرکز مطالعات و تحقیقات شهر سازی و معماری ایران.
- پوراحمد، احمد (۱۳۸۶)، قلمرو و فلسفه جغرافیا، چاپ سوم، انتشارات دانشگاه تهران.
- خلیلی، رضا (۱۳۸۴)، امنیت، سیاست و استراتژی، تقارن تحول تاریخی - گفتمانی، فصلنامه مطالعات راهبردی شماره ۴.
- حافظ نیا، محمد رضا (۱۳۸۵)، اصول و مفاهیم ژئوپلیتیک، چاپ اول، انتشارات پاپلیو.
- شکوئی، حسین (۱۳۸۶)، اندیشه های نو در فلسفه جغرافیا، جلد اول، چاپ نهم، انتشارات گیتاشناسی.
- فصلنامه علمی - پژوهشی نگرش های نو در جغرافیای انسانی، سال سوم، شماره چهارم، پائیز ۱۳۹۰.
- فصلنامه چشم انداز جغرافیایی (مطالعات انسانی)، سال ششم، شماره ۱۴، بهار ۱۳۹۰.
- فصلنامه علوم محیطی، دوره پانزدهم، شماره ۱، بهار ۱۳۹۶.
- فصلنامه ژئوپلیتیک، سال هفتم، شماره سوم، پائیز ۱۳۹۰.
- فصلنامه آسیای مرکزی و قفقاز، شماره ۱۱۰، تابستان ۱۳۹۹.
- فصلنامه امنیت ملی، سال نهم، شماره ۳۱، بهار ۱۳۹۸.
- قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران.
- قانون برنامه پنجساله اول، ۱۳۶۸ - ۱۳۷۲.
- قانون برنامه پنجساله دوم، ۱۳۷۴ - ۱۳۷۸.
- قانون برنامه پنجساله سوم، ۱۳۷۹ - ۱۳۸۳.
- قانون برنامه پنجساله چهارم، ۱۳۸۴ - ۱۳۸۸.
- قانون برنامه پنجساله پنجم، ۱۳۹۰ - ۱۳۹۴.
- قانون برنامه پنجساله ششم، ۱۳۹۶ - ۱۴۰۰.
- معین، محمد (۱۳۶۳)، فرهنگ فارسی، تهران، انتشارات امیرکبیر، چاپ ششم.
- نشریه تحقیقات کاربردی علوم جغرافیایی، جلد بیستم، شماره ۲۳، زمستان ۱۳۹۰.

هیوز، آون (۱۳۹۴)، مدیریت دولتی نوین، مترجمان سید مهدی الوانی، سهراب خلیلی شورینی، غلامرضا معمارزاده طهرانی، چاپ پانزدهم، انتشارات مروارید، تهران.

یزدان پناه، کیومرث (۱۳۸۸)، تغییرات مدل های ژئوپلیتیکی امنیت در عصر حاضر، فصلنامه ژئوپلیتیک، سال پنجم، شماره دوم.

Barnett, Jon (2020), Environmental Security. International Encyclopedia of Human Geography (second Edition).

Birnie, p. and Boyle, A., (2020). International Law and the Environment, Second ed. Oxford university press. New York.

Homer, tomas., (1994), Environmental scarcities and violent conflict: evidence, cases, International Security, (summer).

Ilo, (2020). Definitions : what we mean when we say economic security. At: www.ilo.org.

Jalali, Mohammad, Afshar, Maryam and Mazinanian .Zeinab, (2021), Environmental Impact of Climate change on national security, J. Env. Sci.

Maghsoudi, Elnaz and Kmyabi, (2020). On the implementation of green cities indicators, compatible with entation standards.

Ramezani, kazem. Alizade .Omran. Romina. Ebrahim and salvar, Rahim (2018). The Impact of Environmental Threats on National security.

Tsing Hua (2004), the UN security and Non – Traditional security. At: <http://www.shvoony.com>.

www.einiras.org